

VESZPRÉMY LÁSZLÓ

A magyarországi hun hagyomány legkorábbi írott forrásai és európai kapcsolatok

A magyar historiográfia évszázadok óta küzd a hun-magyar örökséggel.¹ Ebben nem kis szerepe van annak a körülménynek, hogy a hun-magyar hagyománynak (a hunok és/vagy Attila említésének) első ránk maradt hazai lejegyzésű írott emléke az 1200 körül alkotó Anonymus gesztájában található meg. A képet tovább bonyolítja, hogy a hunok pannóniai jelenléte széles körben ismert volt Európában, s az irántuk való érdeklődés különösen német területen vált általánossá, amint azt a *Waltharius*-ba és a *Nibelungenlied*-be való bekerülésük bizonyítja.² Ebből az is következik, hogy a németeknek volt okuk arra, hogy – miként az ország elnevezése a forrásokban megjelenik – Pannóniában keressék a hunok nyomait, s különösen az epikában „gazdagnak” nevezett Attila

---

¹ A tanulmány a Balassi Intézet bécsi Collegium Hungaricum ösztöndíjával készült. Itt köszönöm meg Szabados György értékes és önzetlen segítségét. – A hun-magyar hagyomány és a Kézai-krónika irodalmát nem ismertjük, erre lásd A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1772-ig. Szerk. VARGHA KÁLMÁN-KÓKAY GYÖRGY. Budapest, 1972. 181–182.; VESZPRÉMY LÁSZLÓ: A hun-magyar hagyomány és a tatárjárás. Hadtörténelmi Közlemények 104 (1991) 22–33.; Uő.: Attila, a magyar király? História 26 (2004/8) 18–22.; KRISTÓ GYULA: Volt-e a magyaroknak ősi hun hagyományuk? In: Tanulmányok az Árpád-korról. Budapest, 1983. (a továbbiakban: KRISTÓ 1983.) 313–329. (Első megjelenése: Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 3. Mítosz és történelem. Szerk. HOPPÁL MIHÁLY-ISTVÁNOVICS MÁRTON. Budapest, 1978. 55–64.); A folyamatos hagyomány nézetének kritikájára I. CARLILE AYLMEY MACARTNEY: Studies on Early Hungarian and Pontic History. Aldershot, 1999. (a továbbiakban: MACARTNEY 1999.), ismertetésem: Századok 135 (2001) 496–498., angolul: Slavonic and East European Studies 79 (2001/2) 342–344.; A kérdés klasszikus, „hagyománybarát” kidolgozására I. HÓMAN BÁLINT: A magyar hún-hagyomány és hún-monda. Budapest, 1925. (a továbbiakban: HÓMAN 1925.) Reprint: HÓMAN BÁLINT: Történetírás és forráskritika I–II. Máriabesnyő-Gödöllő, 2003. I. 40–137., további kisebb tanulmányokkal uo. 139–162. Értékelésére legutóbb I. SZABADOS GYÖRGY: Hóman Bálint, a korai magyar állam és ethnogenezis kutatója. In: Történeti áttekintés. Hóman Bálint, a történész és a politikus. Szerk. UJVÁRY GÁBOR. Budapest, 2011. 19–39.

² Az Attila-hagyomány legújabb áttekintései: JENNIFER WILLIAMS: Etzel der ríche. (Europäische Hochschulschriften. Reihe I. Bd. 364.) Bern, 1981. (a továbbiakban: WILLIAMS 1981.); ERNST CORDT: Attila flagellum Dei, Etzel, Atli. Zur Darstellung des Hunnen-königs in Sage und Chronistik. (Quaderni dell' Instituto di Filologia Germanica. Facoltà di lettere dell' Università di Trieste.) Trieste, 1984.; Kitéző magyar nyelvű összefoglalás: ECKHARDT SÁNDOR: Attila a mondában. In: Attila és hunjai. Szerk. NÉMETH GYULA. Budapest, 1940. (Reprint: Budapest, 1986.) 143–216.; TERESA PAROLI: Attila nelle letterature germaniche antiche. In: Popoli delle steppe: Unni, Avari, Ungari. (Settimane di Studi del Centro Italiano di Studi sull' Alto Medioevo 35.) Spoleto, 1988. (a továbbiakban: Popoli) 559–619.

kincseit.³ Az Attilával kapcsolatos hőseinek nyomai (Pannónia nevének említése nélkül) a korai németföldi latin nyelvű krónikairóadalomban is megmaradtak, köztük a XI. századi bambergi keletkezésű, ún. Würzburgi Évkönyvben, majd Frutolf von Michelsberg krónikájában.⁴ Annál szembetűnőbb, hogy Kézai Simon az 1280-as években nem talált Magyarországon Attilához kapcsolódó történeteket, s maga szinte mindent a nyugati irodalomból kölcsönzött.

Azt, hogy Pannóniában pontosan hol keressék Attila nyomait, nem tudták, de leginkább a Duna mentén próbálkoztak, aminek Esztergom és Óbuda egyaránt megfelelt. Liudprand (+972) a nyugati krónikások közül az első, aki elsőként valamilyen formában kapcsolatba hozza a magyar kalandozásokkal Attila emlékét (III. 6.), amikor Aquileia végzettszerű elfoglalását eleveníti fel.⁵ Hasonlóképpen ide sorolható a *Vita s. Geminiani* 910 körüli modenai szerzője, akinek a magyarok megjelenése kapcsán szintén a magyaroknak nevezett hunok és királyuk, Attila jut eszébe.⁶ Szempontunkból az 1027 és 1080 között íródott *Chronicon Novaliciense* is nagyon érdekes,⁷ hiszen a *Waltharius*-eposz számos részletét beilleszti a műbe.⁸ Waltharius (Walter) és Attila, az avarok királya székhelye Pannóniában található, miként magában a közép-latin eposzban is olvasható. A vita a mai napig tart a mű keletkezését és szerzőségét illetően. Annyi biztosnak látszik, hogy a mű a 790-es évek és (paleográfiai megfontolásokból) a X. század utolsó negyede között születhetett, az avarok említése miatt inkább a VIII. század végén, a Karolingok alatt, valamint, hogy szerzője nem

---

³ Nem véletlen, hogy 1276-ban a magyar királyi kincstár kincseit az osztrák krónikás szerint Attila óta gyűjtötték. *Continuatio Vindobonensis*, a. 1276. Monumenta Germaniae Historica. Scriptores. (a továbbiakban: MGH SS) IX. Ed. GEORG HEINRICH PERTZ. Hannover, 1851. 708., idézi DEÉR JÓZSEF: A magyarok Szent Koronája. Budapest, 2005. 206. (Első kiadása németül: Wien, 1966.)

⁴ OTTO GSCHWANTLER: Die Heldensagen-Passagen in den Quedlinburger Annalen und in der Wuerzburger Chronik. In: Linguistica et Philologica. Gedenkschrift für Bjoern Collinder. Hrsg. OTTO GSCHWANTLER-KAROLY REDEI-HERMANN REICHERT. (Philologica Germanica 6.) Wien, 1984. 161–181.; Quedlinburgi Évkönyv: MGH SS III. Ed. GEORG HEINRICH PERTZ. Hannover, 1839. 22–90.; Würzburgi Évkönyv: MGH SS VI. Ed. GEORG HEINRICH PERTZ. Hannover, 1844. 17–32.; Catalogus fontium historiae Hungariae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descenduntium ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCC. I–III. Ed. GOMBOS FERENC ALBIN. Budapest, 1937–1938. (a továbbiakban: GOMBOS) I. 692–693.

⁵ WILLIAMS 1981. 93.; A nyugati krónikák magyar-hun azonosítására I. HÓMAN 1925. 70–77.

⁶ MACARTNEY 1999. 342.; GOMBOS III. 418–419.

⁷ *Chronicon Novaliciense*. MGH SS VII. Ed. GEORG HEINRICH PERTZ. Hannover, 1846. 73–133.; WILLIAMS 1981. 94–95.

⁸ A *Waltharius* latin-német kiadását és fordítását GREGOR VOCT-SPIRA készítette el. (Stuttgart, 1994.) Magyar fordítása (latin szöveggel) Ekkehard barát: Vita Waltharii manu fortis. Ford. TULOK MAGDOLNA-MAKKAY JÁNOS. Budapest, 1999. Újabbban I. GUSTAV ADOLF BECKMANN: Gualter del Hum – Gaiferos – Waltharius. (Beihefte zur Zeitschrift für romanische Philologie. Bd. 359.) Berlin, 2010.

Ekkehard I, Sankt Gallen-i szerzetes.⁹ A mű azonban nem nevezi meg Attila városát, egyszerűen csak *urbs*-t emleget (96., 358.), Attila népét pedig hol avaroknak, hol hunnak mondja.

Itt említem meg Attila nevének bizánci ismertségét, aminek legismertebb példája az, amikor Velence történetéről szólva Aquileia elfoglalását a *De administrando imperio*-ban „Attilának, az avarok császárnak” tulajdonítják.¹⁰ A hazai történeti érvelésbe Bóna István is bevonta a bizánci szempontot, utalva arra, hogy aligha hihető, hogy a magyarok ne emlegették volna ősüket Konstantinápolyban, ha fontosnak tartották volna.¹¹

Később fokozatosan kerülnek be a történetbe az *Ungerlant/ Ungern* terminusok, kétszer a *Nibelungenlied*-ben, egyszer az 1260 körüli *Biterolf und Dietleib*-ban, sőt a szintén 1260 körüli *Wunderer*-ben magyar királyként emlegetik.¹² Az 1130 körül íródott Szász Világkrónika (*Sächsische Weltchronik*) már nagy meggyőződéssel azonosnak tudja a hunokat és magyarokat, azaz az utóbbiakat az előbbiek leszármazottaiként. Sőt, Nagy Károlyról azt írja, hogy nagy kincset talált az avaroknál, amiket Attila és utódai gyűjtöttek egybe.¹³ Majd a német krónikás hagyományban a hunok országát már a XIII. században *Ungeren*-nek fordítják, miként a *Kaiserchronik* is magától értetődően használja az *Unger – Hûne* fogalom párt.¹⁴ A XIII. század végére datált *Buch von Bern*-ben is a *Huunisch lant* megnevezést találjuk (7314., 8269.), illetve váltakozva *Hiunischen richen*-t, *Hiunenlant*-ot, s változatlanul két városnevet említenek: Esztergom (*Gran*) és *Etzelburc*.¹⁵

---

⁹ JÜRGEN BLÄNSDORF: Selbstbehauptung und Pflichtenkonflikt im „Waltharius”. In: Ruhm und Unsterblichkeit: Heldenepik im Kulturvergleich. Ed. KONRAD MEISIG. Wiesbaden, 2010. (a továbbiakban: BLÄNSDORF 2010.) 75–92.; Waltharius und Walthersage. Hrsg. EMIL ERNST PLOSS. (Olms Studienband 10.) Hildesheim, 1969.

¹⁰ Constantine Porphyrogenitus: De Administrando Imperio. Eds. GYULA MORAVCSIK–ROMILLY J. H. JENKINS. Washington, 1967. 118–199. Második, javított kiadása: Washington, 2009. (Szabados György szíves közlése.)

¹¹ BÓNA ISTVÁN: Valóság és mitikus torzkép. Attila. *Rubicon* 4 (1993/6) 14.; WILLIAMS 1981. 29.

¹² WILLIAMS 1981. 242.

¹³ WILLIAMS 1981. 155.; *groetn schat van silvere unde van golde, den de konig Ezzele unde sine nahkommelingen van manegeme lande gesamnet hadden*. Monumenta Germaniae Historica. Deutsche Chroniken. (a továbbiakban: MGH DC) II. Ed. LUDWIG WEILAND. Hannover, 1877. 1–384., 132.

¹⁴ *Deutsche Kaiserchronik*. MGH DC I/1. Ed. EDWARD SCHRÖDER. Hannover, 1892. (a továbbiakban: *Kaiserchronik*) 15544–15546., 15599–15603., 16330–16335. sorok. (Radek Tündének köszönöm az adatokat.)

¹⁵ WILLIAMS 1981. 173. Az 1200 körüli *Nibelungenlied* már német vendégekről, *tiuschen gesten*-ről szól Attila udvarában, miként 1198-ra a Kölni Krónika (*Chronica regia Coloniensis*) már tud arról, hogy nagyszámú német telepes él Magyarországon: *accitis Theutonicis, quorum ibi copia magna est*. MGH SS in usum scholarum separatim editi XVIII. (a továbbiakban: US) Ed. GEORG WAITZ. Hanno-

A XI. századi dél-német Attila-hagyomány magyarországi kapcsolatai

Az Attila és a magyarok közti kapcsolat természetesen már Anonymus működése előtt is dokumentálható. Ennek leghíresebb írott emléke, az egyébként Bambergben iskolázott Hersfeldi Lambert krónikájában, az 1071-es évnél olvasható. Eszerint Salamon magyar király anyja Attila kardját elajándékozta a bajor hercegnek, Northeimi Ottónak.¹⁶ Az ajándékozásra természetesen nem 1071-ben került sor, amint a magyarországi szakirodalomban olykor olvasható, hanem vélhetően Salamon ismételt trónra emelésekor, 1063-ban. A krónikás 1071-ben abban az összefüggésben említi meg, hogy a kard mindenkire szerencsétlenséget hozott, aki csak birtokolta. Nevezetesen Ottó azt tovább ajándékozta a Wettiner-sarj Dedi őrgróf azonos nevű fiának.¹⁷ Halála után a királyhoz került, s jutott Henrik király hívéhez, Meersburgi Lipóthoz (Liupold), aki lováról lezuhanva saját, azaz Attila kardjába dőlve lehelte ki lelkét, éppen 1071-ben. Ez annál is elgondolkoztatóbb, mivel Lambert éppen Northeimi Ottó ártatlansága mellett érvel, miután Northeimi Ottót 1070 nyarán a birodalmi gyűlésen megvádolták, majd néhány hónapon belül bűnösnek is találták felségárulás vétségében. A történetnek ezen a ponton való beemelése valóban aktuális jelentéssel bír, hiszen Liupold ekkor Ottónak az ellenfele. Ottó egyébként már nem is volt bajor herceg 1071-ben, hiszen lázadása miatt azt elveszítette 1070-ben, s viszontagságos élete során már nem is tudta visszaszerezni.

Maga Ottó páratlan politikusi és katonai tehetséggel rendelkezett,¹⁸ s egyúttal az erőszakos magyarországi beavatkozás támogatójának tekinthető. Nagy szerepe lehetett abban, hogy 1063-ban legyűrte az előkelők, köztük az I. Béla magyar király feleségével rokonságban álló würzburgi püspök, Adalbero ellenállását a magyarországi beavatkozással szemben, s az azt követő hadjárat

---

ver, 1880. 168., idézi HEINZ THOMAS: *Dichtung und Politik um 1200: Das Nibelungenlied*. In: *Pöchlerner Heldenliedgespräch. Das Nibelungenlied und der mittlere Donauraum*. Hrsg. KLAUS ZATLOUKAL. Wien, 1990. 103–130., 109.

¹⁶ Lambertus Hersfeldensis: *Annales*. (a továbbiakban: Lambert) MGH SS V. Ed. GEORG HEINRICH PERTZ. Hannover, 1844. 185.; GOMBOS II. 1391–1392., magyar fordítása: *Írott források az 1050–1116 közötti magyar történelemről*. Szerk. MAKK FERENC–THOROCZKAY GÁBOR. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 22.) Szeged, 2006. (a továbbiakban: MAKK–THOROCZKAY 2006.) 105–107. (*Hunc siquidem regina Ungariorum, mater Salamonis regis, duci Ottoni Baioariorum Ottoni dono dederat, cum eo suggerente atque annitente rex filium eius in regnum paternum restituisset.*) Nem szoktak hivatkozni Lambert krónikájának 1061. évi bejegyzésére, ahol I. András király számtalan kincssel menekíti családtagjait német földre. Ebből is következően magyarországi eredetű ötvöstárgyak jelenléte a német udvarban a korban megszokott jelenség lehetett.

¹⁷ Sorsára I. Lambert 175.

¹⁸ A kortársak mindenesetre nagyra tartották: az altaichi krónikás *vir prudens*-nek, Lambert *virum industrium et iuvandis regni negociis satis oportunum*-nak mondja. (Lambert 79.) Vö. MECHTHILD BLACK-VELDTRUP: *Kaiserin Agnes (1043-1077)*. Köln–Weimar–Wien, 1995. 239.

során maga is eljutott Henrikkel együtt Fehérvárra.¹⁹ Ismerve Ottó erőszakos és gátlástalan személyiségét, könnyen lehet, hogy valóban követelt magának egy kardot a hun király hagyatékából, már amennyiben a történet teljes egészében nem a későbbi szerencsétlen halálesetek magyarázatára, ill. Ottónak a felségserzés vádja alóli tisztázására született meg. Johannes Fried találó megfogalmazása szerint a középkori logika szerint az események okai a jövőben, s nem a múltban mutatkoznak meg, azaz eszerint a szerencsétlen halálesetből következhet a kard adományozása, s nem megfordítva.²⁰ Kristó Gyula joggal utalt arra, hogy Lambert érvelésében a történet hitelességét nem egy feltételezett magyarországi hagyományra való utalás, hanem Jordanes művének használata adja.²¹ Még érdekesebb, hogy a XII. század közepi *Vita Altmanni* szintén elbeszéli Attila kardjának Jordanesen alapuló történetét, anélkül, hogy az Ottó-féle adományról bármit is szólna.²²

Az ötödik bambergi püspök (1057–1065), Gunther (Günther) szintén jó okkal hozható kapcsolatba a magyarországi Attila-hagyomány alakulásával, meglehet erre már az Eppensteinerekkel való rokonsága is predesztinálta. Szerencsére fennmaradt Meinhard, bambergi dóm-*scholasticus*, későbbi würzburgi püspök levélgyűjteménye, s ennek H 73-as levele elsősorú tudósítást őrzött meg a püspök érdeklődéséről. E levélben feljegyezték ugyanis róla, hogy Szent Ágoston és Szent Gergely műveinek tanulmányozása helyett Attila és Dietrich von Bern alakja foglalkoztatta.²³ A levél pontosan nem datálható, annyi bizonyos,

---

¹⁹ SABINE BORCHERT: Herzog Otto von Northeim (um 1025–1083). Reichspolitik und personelles Umfeld. (Veröffentlichungen der Historischen Kommission für Niedersachsen und Bremen. Bd. 227.) Hannover, 2005. 55–56., 130., 193.; A hadjárattal szembeni ellenállásra, illetve vonakodásra lásd éppen a bambergiek Meinhard által írott levelét Gunthernek: Briefsammlungen der Zeit Heinrichs IV. (MGH. Die Briefe der deutschen Kaiserzeit V.) Eds. CARL ERDMANN–NORBERT FICKERMANN. Weimar, 1950. (a továbbiakban: Briefsammlungen) M 18. 211–212.

²⁰ JOHANNES FRIED: Die Königserhebung Heinrichs I als Exempel. Geschichte in Wissenschaft und Unterricht 44 (1993) 493–503., 495.

²¹ KRISTÓ 1983. 325–326.

²² MGH SS XII. Ed. GEORG HEINRICH PERTZ. Hannover, 1856. 237. (GOMBOS III. 2310.) Altmann egyébként maga is részt vett a zarándoklaton, vö. EGON BOSHOFF–FRANZ-REINER ERKENS: Die Regesten der Bischöfe von Passau I. (731–1206) München, 1992. (a továbbiakban: Regesten) 102. (nr. 347.), ahol *Wizenburc*-ot Fehérvárként azonosítják.

²³ A vonatkozó sorok: *Numquam ille Augustinum, numquam ille Gregorium recolit, semper ille Attalam, semper Amalungum et cetera id genus portare* [javítva: *poetare* – V. L.] *tractat. Versat ille non libros, sed lanceas, miratur ille non litterarum apices, ser mucronum aries.* Briefsammlungen 120–121. Idézi még WILHELM WATTENBACH–ROBERT HOLTZMANN: Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Die Zeit der Sachsen und Salier. Neuhrsg. FRANZ-JOSEF SCHMALE. Darmstadt, 1978. 480. Lásd még CARL ERDMANN: Gunther von Bamberg als Heldendichter. Zeitschrift für deutsches Altertum und Literatur 74 (1937) 116.; Uő: Fabulae curiales. Zeitschrift für deutsches Altertum und Literatur 73 (1936) 87–98., 88–89. A püspökkel kapcsolatban említett *fabulae curiales* nyilván kapcsol-

hogy a püspök ekkor távol van székhelyétől, leginkább a püspökség karintiai birtokain időzhetett. A levél 1057 és 1064 között íródhatott, és amennyiben igaza van Erich Guttenbernek, a levél 1062-es datálási javaslata megengedné a feltételezést, hogy a püspök még az 1063-as hadjárat előtt megismerkedett az Attila-történetekkel. 1063-ban egyébként a bambergiek egy levelükben gratulálnak Sallamon magyar királynak, örvendeznek Béla halálán (*Periit enim sanguinarius ille paricida, extinctus est truculentus ille invasor*), s elszenvedett veszteségeik kárpótlását kérik a magyar uralkodótól.²⁴ Ezek szerint a bambergiek részt vettek a hadjáratban, s meglehet, hogy Ottó herceg is hasonló alapon követelt magának a magyaroktól valamiféle ellentételezést a hadjárat költségei fejében.

Valószínűleg, hogy maga Gunther is követte királyát a hadjáratban Magyarországra, noha erről egyetlen forrásunk sem nyilatkozik egyértelműen. Erich Guttenberg legalábbis erre a következtetésre jutott két Meinhard-féle levél alapján.²⁵ Meinhard személye már azért is érdekes számunkra, mert Bambergben feltehetően iskolatársa, dóm-*scholasticus* minőségében akár elődje is volt a történetíró, Hersfeldi Lampert. Ráadásul tudjuk, hogy volt egy kolligátum kézirat Bambergben, ami Paulus Diaconus és több más klasszikus történet-

---

latba hozható a hősi epikával, erre l. Briefsammlungen H 62. Vö. JOACHIM BUMKE: *Courtly Culture: Literature and Society in the High Middle Ages*. Berkely, 1991. 437. Otto Gschwantler ezekkel a hősénekekkel azonosítja a levelekben emlegetett *tragedia decantanda*-t, utalva arra, hogy éppen ebben az értelemben, Attilára vonatkoztatva énekes, énekelt témaként fordul elő az 1164 körül íródott Theoderich von Deutz-krónikában is. (*Catalogus pontificum Romanorum*. MGH SS XIV. Ed. GEORG WAITZ. Hannover, 1883. 572.) OTTO GSCHWANTLER: *Heldensage als tragoedia. Zu einem Brief des Domschulmeisters Meinhard an Bischof Gunther von Bamberg*. In: *Pöchlerner Heldenliedgespräch 2. Die historische Dietrichepik*. Hrsg. KLAUS ZATLOUKAL. Wien, 1992. 39–67., 49.

²⁴ Briefsammlungen nr. 15. 208–209.; a *Diplomata Hungariae Antiquissima* I. kötetéből (Ed. GEORGIUS GYÖRFFY. Budapest, 1992. [a továbbiakban: DHA]) hiányzik. (A levél éppen a német hadjárat miatt datálható jól.) Fontos lehet, hogy nem a püspök gratulál, hanem a káptalan, ami ismét a püspöknek a hadjáratban való részvételét valószínűsíti. Úgy tűnik, hogy a hadjáratot az év októberének végén, 24-én Regensburgban zárták egy gyűléssel, ahol a kiadott oklevelekben említik Gunthert. További értékelésére l. még EMIL PLOSS: *Bamberg und die deutsche Literatur des 11. und 12. Jahrhunderts*. *Jahrbuch für fränkische Landesforschung* 19 (1959) 275–302., ahol azzal érvel, hogy Gunthernek a hősénekek iránti vonzódása családi hagyományokból is táplálkozhatott; WOLFGANG HAUBRICH: *Helden und Historie: Vom Umgang mit der mündlichen Vorzeitdichtung an der Wende zum 2. Jahrtausend*. In: *Aufbruch ins zweite Jahrtausend: Innovation und Kontinuität in der Mitte des Mittelalters*. Hrsg. ACHIM HUBEL–BERND SCHNEIDMÜLLER. Sigmaringen, 2000. 205–226., Guntherre 213–214.

²⁵ *Die Regesten der Bischöfe und des Domkapitels von Bamberg*. Bearb. von ERICH FREIHERR VON GUTTENBERG. (Veröffentlichungen der Gesellschaft für fränkische Geschichte VI. Reihe 2.) Würzburg, 1932. (a továbbiakban: GUTTENBERG 1932.) nr. 346. és 350., *gloriosus miles* megjegyzés alapján. Egyébként már 1050-ben délnémet egyháziak követték az uralkodót magyarországi hadjáratára, így Gebhard regensburgi püspök, valószínűleg Egilbert passauai püspök is, vö. *Regesten* I. 94–95., nr. 325.

író mellett Jordanes gótokról szóló művét is tartalmazta.²⁶ Lampert hunokra vonatkozó információjának az 1058–59-re datált jeruzsálemi zarándokútja is ösztönzője lehetett, amennyiben a néhány évvel későbbi nagy zarándoklathoz hasonlóan ő maga is keresztül utazott Magyarországon.²⁷

Gunther püspök életútját egyébként meglehetősen részletességgel ismerjük: a bambergi székesegyházi iskolában tanult, s ugyanott lett kanonok. III. Henrik 1054-ben kinevezi itáliai kancellárjának, majd püspöksége előtt 1056-ban a goslari Szt. Simon és Judás-monostor prépostja. Az irodalom iránti affinitását mutatja, hogy a székesegyházi iskola élére a levéltíró Meinhard von Bamberget tette meg, s zarándokújtára pedig elkísérte Ezzo, a költő (*Ezzo Scholasticus*), sőt Carl Erdmann érvelése szerint talán ő maga is verselt. Gunther csatlakozott 1064-ben a Siegfried I, mainzi érsek, s számos jelentős, főleg dél-német egyházi személyiség által vezetett, több ezer résztvevővel indult nagy jeruzsálemi zarándoklathoz, aminek során keresztülvonult Magyarországon, majd a visszaúton még éppen Magyarországon, a magyar-német határ közelében érte a halál 1065. július 23-án.²⁸ Jelentőségére jellemző, hogy a leírások sokszor a zarándoklat vezetőjeként, meghatározó személyiségeként említik.²⁹ Visszatérőben átkelven a Dunán, a német földet elérvén, vagy annak közelében letérdelt és megcsókolta a földet. Lehet, hogy halálával kapcsolatban a forrásban egyértelműen Ödenburg latin alakjaként szereplő Sopron említése a helyes, s a *Wizenburc* valójában inkább Mosonnak (Wieselburg), semmint az egyébként hasonló nevű Fehérvárnak

---

²⁶ TILMAN STRUVE: Lampert von Hersfeld. Persönlichkeit und Weltbild eines Geschichtsschreibers am Beginn des Investiturstreits. Hessisches Jahrbuch für Landesgeschichte 19 (1969) 1–123., 22–31.

²⁷ Feltételezett magyarországi utazásának Hóman Bálint is nagy jelentőséget tulajdonít, szerinte az Attilára vonatkozó tudását itt szerezte. HÓMAN 1925. 79., 127.

²⁸ Az eszkatalogikus várakozásokra JOHANNES FRIED: Endzeiterwartung um die Jahrtausendwende. Deutsches Archiv 45 (1989) 381–473. Összefoglalóan FRITZ LOŠEK: „Et bellum inire sunt coacti”: The Great Pilgrimage of 1065. In: Latin Culture in the Eleventh Century. Proceedings of the Third International Conference on Medieval Latin Studies II. Eds. MICHAEL W. HERREN–CRISTOPHER JAMES MCDONOUGH–ROSS GILBERT ARTHUR. (Publications of The Journal of Medieval Latin 5.) Turnhout, 2002. 61–72.; HANS-HENNING KORTÜM: Der Pilgerzug von 1064/65 ins Heilige Land. Eine Studie über Orientalismuskonstruktionen im 11. Jahrhundert. Historische Zeitschrift 277 (2003) (a továbbiakban: KORTÜM 2003.) 561–592. A forrásokra: *Vita Altmanni*. MGH SS XII. 230., ahol mielőtt meghalt volna, in *Wizenburc laetos dies ducunt*. (GOMBOS III. 2310–2311.); Lambert 171., fordítása MAKK–THOROCZKAY 2006. 105–107.; *Annales Altahenses Maiores*. MGH SS XX. Ed. GEORG HEINRICH PERTZ. Hannover, 1868. 817.; GOMBOS I. 104., ahol Ödenburg (*deserta civitas*) szerepel halála helyeként. Tehetett volna megjegyzést forrásunk a magyarokra mint a hunok leszármazottjaira (*Ungros sine fide famulantes*), de nem tette.

²⁹ Őt magát nézték a római királynak, olyan jó benyomást tett az emberekre, miként 1065-ben az Altaichi Évkönyvek fogalmaz. MAKK–THOROCZKAY 2006. 82–83.

(Weissenburg) felel meg.³⁰ Tetemét zarándoktársai magukkal vitték Bambergbe, ahol mind sírja,³¹ mind abban egy nagy méretű bizánci textília* (2,20m [=2,60m] x 2,10m) fennmaradt, a híres *Gunthertuch*, s utóbbi a múzeumi kiállításon meg is tekinthető.³² Felmerült, hogy tetemét ebbe a – eszerint akár Fehérváron őrzött – lepelbe csavarva szállították volna haza. Ennek azonban ellentmondani látszik a lepelnek a bizánci udvari művészethez való szoros kapcsolata, s mint ilyen leginkább császári ajándékként kerülhetett nyugatra. A kutatók szerint kevéssé valószínű, hogy a haláluk után röviddel tiszteletben részesített II. Henrik és felesége bambergi adományai közül származott volna. Sokkal inkább valószínű, hogy a püspök azt Konstantinápolyban szerezhette meg. Ezt szépen alátámasztja egy levél, miszerint IV. Henrik hitelesítő gyűrüje mellett leveleket is küldött Guntherrel a magyar királynak és a bizánci császárnak (*rex Grecie*), így biztosra vehetjük kapcsolatfelvételét a magyar és bizánci udvarral.³³ Könnyen lehet, amint azt Sigrig Mueller-Christensen valószínűsíti, hogy a bizánci császárnak a német uralkodóhoz küldött ajándékaról lehet szó.³⁴ Riley-Smith szerint a püspök ezt már zarándokútján viselte, s gazdagsága a rablók figyelmét is felkeltette.³⁵

Megállapíthatjuk, hogy a német hadjáratban, majd a zarándokúton az Attila-kérdés legjobb „szakértői” vettek részt, s első kézből tájékozódhattak a pannóniai helyszínek felől. Nyilván meg is találták, amit kerestek: a látott római romok meggyőzhették őket arról, hogy valóban Attila földjén járnak, s a romok az ő hajdani birodalmának a maradványai. A feltehetően 1063-ban történt kard-

---

³⁰ GUTTENBERG 1932. 184. (nr. 373.) és 191. (nr. 377.).

³¹ SIGRID und THEODOR MÜLLER: Die Grabtumba des Bischofs Gunther im Bamberger Dom. In: Eberhard Hanfstaengl zum 75. Geburtstag. Hrsg. EBERHARD RUHMER. München, 1961. 2–10. A homokkő síremlék díszítését is keleti textiliák motívumaival hozza kapcsolatba. A bambergi székesegyház 1127-es leltára valóban említ egy *pannus Sarracenus et alius acupictus ad sepulturam imperatoris-t*.

³² SIGRID MÜLLER-CHRISTENSEN: Das Gunthertuch im Bamberger Domschatz. Bamberg, 1966.; GÜNTER PRINZING: Das Bamberger Gunthertuch in neuer Sicht. In: Byzantium and Its Neighbours from the Mid-9th till the 12th Centuries. Papers read at the Byzantinological Symposium, Bechyně 1990. Ed. VLADIMÍR VAVRÍNEK. Byzantinoslavica 54 (1993) 218–231. A *reditus caesaris-t* ábrázoló textília datálása sem tekinthető lezártnak, a 960-as évek és 1019 közé datálják, legutóbb Johannes Tzimiskes 964-65-ös katonai sikereihez. MARCELL RESTLE: Das Gunthertuch im Domschatz von Bamberg. In: Byzantina Mediterranea. Festschrift für Johannes Koder zum 65. Geburtstag. Hrsg. KLAUS BELKE–EWALD KISLINGER. Wien, 2007. 547–568., 555.

³³ DHA 179., nr. 55b.

³⁴ SIGRID MÜLLER-CHRISTENSEN: Das Gunthertuch im Bamberger Domschatz. Bamberg, 1984. 10. A levélre lásd Biefsammlungen 217–218., nr. 23. Dél-német területen a kiváló minőségű, sokszor a császártól eredeztethető bizánci textiliáknak számos emléke maradt fenn, erre lásd Rom und Byzanz. Schatzkammerstücke aus bayerischen Sammlungen. Hrsg. REINHOLD BAUMSTARK. München, 1998. 206–232.

³⁵ JONATHAN RILEY-SMITH: The First Crusade and the Idea of Crusading. Cambridge, 1997. 39.

adomány és az azt követő nagy, több ezer főt megmozgató zarándoklat között szoros kapcsolatot látunk. IV. Henrik és Ottó herceg fegyveres beavatkozása nemcsak katonailag és politikailag stabilizálta a németbarát kormányzatot, hanem az Attila- és Walter-mondakör lokalizálásához is nagy lökést adhatott. Abban, hogy egy Attila személyéhez kapcsolt kardot a magyar udvarban átadtak, éppen annak a bizonyítékát látom, hogy akkor nálunk még semmilyen értéket nem tulajdonítottak egy ilyen tárgynak, vagy éppen a fejedelmi kincstárban az első kezük ügyébe került kardot előkapták és átadták a türelmetlenül követelőző bajornak. Ellenkező esetben aligha váltak volna meg könnyű szívvel a dinasztiaalapító király kardjától.³⁶ Még inkább valószínűsíthető, hogy a kard hagyománya, ami még Kézainál sem bukkan fel, szintén tudós hagyományból táplálkozott, ami végső soron Mars kardjaként Priscusra, majd nyomában az őt népszerűsítő Jordanesre (35. fejezet) vezethető vissza.³⁷

Persze, azt a lehetőséget sem lehet teljesen elvetni, hogy a történet részben Lampert írói fantáziájának eredménye.³⁸ Emellett szólna az, hogy Northeimi Ottó híveként a karddal mintegy „istenítéletként” akarta bizonyítani Ottó ügyének igazát, s ezzel az érveléssel tudta megindokolni Henrik két közeli hívének (a szerző szerint joggal megérdemelt) halálát, az ifjabb Dedit meggyilkolták, Liupold pedig, Karl Schmid szerint, királyi kardhordozóként lett baleset áldozata. Liupold olyan közel állt a királyhoz, hogy az annak halála után emlékének ápolására Henrik birtokot adományozott a hersfeldi kolostornak.³⁹

---

³⁶ HUNFALVY PÁL (Magyarország ethnográfiája. Budapest, 1876. 299.) még hozzáteszi, hogy ha egy ilyen kardot a nemzet legszentebb ereklyéjének tekintettek volna, nem igen hihető hogy a mondákban emléke ne maradt volna nyoma. Az ajándékozásokra I. még PATRICK J. GEARY: *Living with the Dead in the Middle Ages*. Ithaca–New York, 1994. 63. PERCY ERNST SCHRAMM óvatosan ugyan, de nem zárkózik el attól, hogy a krónikás által említett kard azonos lehet a bécsi kincstárban őrzött szablyával: *Herrschaftszeichen und Staatssymbolik. Beiträge zu ihrer Geschichte vom 3. bis zum 16. Jahrhundert I–III*. Stuttgart, 1954–1978. (MGH Schriften 13.) II. 485–491.; A magyar régészek közül többen azonosították a bécsi szablyát az elajándékozott fegyverrel. FODOR ISTVÁN: A bécsi szablya és a prágai kard. Szeged, 2000. 12–13. Makkay János egyenesen Árpád kardjaként is elképzelhetőnek tartja. MAKKAY JÁNOS: *Indul a magyar Attila földjére*. Budapest, 2009.² 151.

³⁷ WILLIAMS 1981. 22. A hivatkozott mű: *Prisci fragmenta*. *Historici Graeci Minores I*. Ed. LUDWIG DINDORF. Leipzig, 1870. 275–352.

³⁸ Szép elemzése a toposzokból építkező krónikáírásnak (Lampertre is vonatkozóan) KORTÜM 2003. 561–592.

³⁹ KARL SCHMID: *Salische Gedenkstiftungen für fideles, servientes und milites*. In: *Institutionen, Kultur und Gesellschaft im Mittelalter*. Festschrift für Josef Fleckenstein. Hrsg. LUTZ FENSKE. Sigmaringen, 1984. 245–264.; korábban már erre utalt HANS DELBRÜCK: *Über die Glaubwürdigkeit Lamberts von Hersfeld*. Bonn, 1873. 21.; Liupold lovasbalesetéről két kortárs forrásunk is tud, de a kard kapcsán nem szólnak annak hun vonatkozásáról. *Brunos Buch vom Sachsenkrieg*. MGH *Deutsches Mittelalter*. Kritischen Studientexte II. Ed. HANS-EBERHARD LOHMANN. Hannover, 1937.

A magyarországi írott hagyomány

Óbudát és Pestet fontos dunai átkelőhelyként megőrökíti III. Béla magyar király névtelen jegyzője is 1200 körüli művében (46. fejezet).⁴⁰ Ebben leírja, hogy a magyar honfoglalást vezető Árpád és főemberei a Dunán való átkelést követően bevonultak Attila király városába – a szövegben mint *regalis locus* szerepel –, azaz a szerző korának Óbudájába. Jellemző, hogy nemcsak a latin formát (*civitas Atthile*), hanem négyyszer annak német alakját (*Ecilburgu*) is használja (1., 47., 49., 50. fejezet), ami (a németül egyébként nem tudó szerző esetében) a mondanivaló korabeli német eredetére (*Etzelburg*, ahol *Etzel* Attila nevét jelöli) egyértelmű bizonyíték.⁴¹ Az első fejezetben határozottan ki is emeli, hogy *que per linguam Hungaricam dicitur nunc Buduvar et a Thotonicis Ecilburgu vocatur*. Olvashatjuk továbbá, hogy a magyarok ott megcsodálták a részben épen maradt királyi palotákat, s falaik közt nagy mulatságot rendeztek annak örömére, hogy harc nélkül tudták elfoglalni a várost. Majd a krónikás hozzáteszi, hogy Árpád az épületeket megújította és fallal vette körül, sőt szerzőnk szerint ide is temetkezett. A Névtelen krónikás elbeszélése arról, hogy a magyarok Árpádnak, első fejedelmüknek a sírja fölé egy Mária-templomot emeltek, nyilván a pogány múlt krisztianizálásnak a jele.⁴² A leírtakból nyilvánvaló, hogy 1200 körül Óbuda királyi palotának adott otthont, de kérdéses, hogy állt-e valamiféle erősség Óbudán, aminek német nevében a 'vár' (*Burg*) szót használja. A tatárjárás idején író Rogerius nem tud arról, hogy Óbuda erődített lett volna,⁴³ de Spalatói Tamás krónikájának leírása szerint a tatároknak még Pest elfoglalása sem okozott túl nagy gondot, s Óbudát nem is említi.⁴⁴ A régész Bóna István meggyőző érvelése nyomán a Névtelen szerző főleg a földvárak és római romok esetében használta a „vár” (*castrum*) elnevezést, s nyilván így járt el az óbudai római romok megpillantása esetében is.⁴⁵ Anonymus valóban nem tévedett, mert szerencsénkre 1154-ből

---

12–123., 78., hasonlóképpen az *Annales Altahenses maiores*. MGH SS US IV. Ed. EDMUND VON OEFELE. Hannover, 1891. 83. (az 1071. évhez)

⁴⁰ Anonymous, Notary of King Béla, *The Deeds of the Hungarians*. Master Roger's Epistle to the Sorrowful Lament about the Destruction of Hungary by the Tartars. Eds. JÁNOS M. BAK–MARTYN RADY–LÁSZLÓ VESZPRÉMY. (Central European Medieval Texts 5.) Budapest–New York, 2010. (a továbbiakban: Anonymous) 46. fejezet, 98–102.

⁴¹ WILLIAMS 1981. 253–260.

⁴² Anonymous 52. fejezet, 115.; NORA BEREND: Introduction. In: *Christianization and the Rise of Christian Monarchy. Scandinavia, Central Europe and Rus' c. 900–1200*. Ed. NORA BEREND. Cambridge, 2007. 1–46., 19.

⁴³ Anonymous 159–161.

⁴⁴ Archdeacon Thomas of Split, *History of the Bishops of Salona and Split*. Eds. DAMIR KARBIC–MIRJANA MATIJEVIC SOKOL–JAMES ROSS SWEENEY. (Central European Medieval Texts 4.) Budapest–New York, 2006. 274–279., 289.

⁴⁵ BÓNA ISTVÁN: *Az Árpádok korai várai*. Debrecen, 1998.² 22–25.

fennmaradt a szicíliai Palermóban működő arab geográfus, Al-Idrīsī mások, leginkább kereskedők elbeszélésén alapuló földrajzi munkája, amiben arab átírásban szerepel Budavár magyar neve.⁴⁶

A Névtelen leírása mindenesetre egybevág Lübecki Arnold szavaival, amikor I. Frigyes német császár 1189-es magyarországi átvonulásáról ír.⁴⁷ Eszerint Frigyes megállt a „királyi székhelyen”, Esztergomban, majd a magyar királylyal Óbudára vonultak, s több napos vadászatot tartottak.⁴⁸ Könnyen lehet, hogy itt az óbudai királyi udvar mellett az Anonymusnál is említett Csepel szigeti királyi birtokra, a vadászatoknak később is kedvelt helyére is gondolhatunk, ahol majd valamivel később Imre király a boszniai követeket fogadja 1203-ban. Úgy tűnik, hogy a magyar Névtelen a magyar királyi székhelynek az Attila-hagyományba való beemelését tekintette elsődleges feladatának.⁴⁹

Óbuda az Attila-történetben, a *Nibelungenlied*-ben, majd a frankok eredetmondájában *Sicambria* néven való előfordulásával rendkívüli ismertségre tesz szert, sőt még magyarországi forrásokban is feltűnik *Sicambria* formában.⁵⁰ A XII. század közepén íródott *Kaiserchronik* szerint Budán (*ze Ovene*) temették el Attilát,⁵¹ visszautalva arra történetre is, miszerint a hun király, Attila itt ölte meg testvérét, miután Buda, fivére tiltása ellenére, a saját nevééről nevezte el a várost.⁵² A modern szakirodalom egyébként sokszor bizonytalan, hogy a korai német források *Etzelburg* (Attila vára) esetében a korai magyar királyi központok közül melyikre gondoltak, Esztergomra vagy Óbudára.⁵³

---

⁴⁶ A földrajzi traktátusra SPEKNER ENIKŐ megjelenés előtt álló tanulmánya (Buda before Buda: Óbuda and Pest as Early Centres) hívta fel a figyelmet, ahol a kiadásra vonatkozó további pontos hivatkozások is megtalálhatók. Tudtommal ez az adat elkerülte a korábbi Anonymus-kutatás figyelmét. Összefoglalóan lásd ELTER ISTVÁN: Magyarország Idrīsī földrajzi művében (1154). In: Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica LXXXII. Szeged, 1985. 53–63.

⁴⁷ *Arnold von Lübeck: Chronica Slavorum*. MGH SS US XIV. Ed. GEORG HEINRICH PERTZ. Hannover, 1868. (a továbbiakban: Arnold) 171.

⁴⁸ *In urbem Adtile dictam, ubi dominus imperator quatuor diebus venationi operam dedit*. (IV. 8.) Arnold 130. (GOMBOS I. 305.)

⁴⁹ BÁCSATYAI DÁNIEL: *Gesta eorum digna aeternitate laudis*. (Közös motívumok Geoffrey of Monmouth és P. mester regényes gestáiban) Századok 147 (2013) (a továbbiakban: BÁCSATYAI 2013.) 279–315.

⁵⁰ ALEXANDRE ECKHARDT: *De Sicambria à Sans-Souci*. Paris–Budapest, 1943.

⁵¹ *Kaiserchronik* 14179. sor.

⁵² A középkori magyarországi hagyományba az 1358 körül alkotó Heinrich von Mügelin német krónikája örökítette meg: *Chronicon Henrici de Mügelin Germanice conscriptum*. *Scriptores rerum Hungaricarum I–II*. *Edendo operi praefuit EMERICUS SZENTPÉTERY*. Budapest, 1937–1938. (a továbbiakban: SRH) II. 119–120.

⁵³ OSWALD VON ZINGERLE: *Etzels Burg in den Nibelungen*. In: *Festschrift für Karl Weinhold*. Ed. OSKAR BRENNER. Strassburg, 1896. 157–170.; *Das Nibelungenlied*. *Mittelhochdeutsch/Neuhochdeutsch*. Ed. SIEGFRIED GROSSE. *Nach dem Text von KARL BARTSCH und HELMUT DE BOOR* ins

Mindaz, amit a Névtelennél olvashatunk, szerény kezdet, de nem jelentéktelen. A krónika szövegében 23-szor említi Attilát, a következő rövid megálapításokat téve: Attila a rómaiak ellenében foglalta el Pannóniát; Attila a magyar királyi dinasztia őse; Árpád Attila jogán veszi birtokba Pannóniát; Attilát Isten ostorának nevezi (*flagellum Dei*); a hunok bevonulását 451-re teszi; a széke-lyeket Attila népének tudja; Budavárát a németek Attila városának (*Etzilburg*) hívják. A névtelen királyi jegyző rendkívül jól informált volt, a hazai szóbeli hagyományok és mondák, de egyúttal a külföldi klasszikus irodalmi művek alapos ismerőjének bizonyult, s valószínűsíthető, hogy külföldi egyetemeken, olasz vagy francia iskolákban is megfordult.⁵⁴ Nem alaptalan Jennifer Williams megérzése, hogy Árpád alakjának megrajzolásában az általa olvasott Attila-olvasmányokból is merített.⁵⁵ Rögtön megjegyezzük, hogy a képet bonyolítja Bácsatyai Dániel remek elemzése Geoffrey of Monmouth krónikájának lehetséges hatásáról, de legalábbis irodalmi párhuzamairól a Névtelen munkájához és egyúttal a Lengyel-magyar krónika északi hun hadjáratához.⁵⁶

Egyébként semmi okunk nincs kételkedni abban, hogy Attilára, vagy a hunokra vonatkozó ismereteiből elhallgatott volna valamint. A magyar történelemhez közvetlenül nem kapcsolódó Trója- és Nagy Sándor-történetekből például számos idézetet, utalást, részletet szőtt bele művébe. Műve alapján megállapíthatjuk, hogy a magyarokkal csak Attilát hozta kapcsolatba, a hun nevet le sem írta. Ennek oka az, hogy kimondatlanul is azonosnak tekinti a hunokat és magyarokat, így találta az általa bizonyítottan forgatott kézikönyvben, Izidor Etimológiájában (IX, 11,66), ahol a hunok a Nagy Sándor által a Kaukázusban elzárt szkíta népként szerepelnek. Ezt az elzárást a szkítákról szólva említi meg a Névtelen.

Ez a jellegzetesség a magyar-hun hagyomány legállandóbb eleme, még Kézai hosszú és sokszorosára bővített művében is változatlanul így szerepel: *Huni sive Hungari*, annak ellenére, hogy őnála már magyar és hun testvérnépek lesznek.⁵⁷ A X. századtól állítottak ilyet külföldi források, de nem szükségszerűen

---

Neuhochdeutsche übersetzt und kommentiert. (Universal-Bibliothek 644.) Stuttgart, 1997., az *Etzelnburg*-ra vonatkozó rész: 416. (22. aventure, 1379. 1.), a *Gran*-ra vonatkozó rész: 452. (24. aventure, 1497. 2.). BÓNA ISTVÁN *Waltharius* III. alapján, ahol *'magasan fekvő hely'*-ként említik, Esztergomra gondol. A magyarok és Európa a 9–10. században. Budapest, 2000. 82.

⁵⁴ Erről legutóbb lásd VESZPRÉMY LÁSZLÓ: Anonymus Itáliában? Századok 139 (2005) 335–351.

⁵⁵ WILLIAMS 1981. 255.

⁵⁶ BÁCSATYAI 2013.

⁵⁷ Itt utalunk TÓTH ZOLTÁN egy kéziratos, gondolatgazdag értekezésére „A Hun Krónika kialakulásának kérdéséhez” címmel. Lelőhelye: MTA Kézirattár MS 5034/1. (a továbbiakban: TÓTH MS) A kiváló hadtörténész érdeme, hogy felhívta a figyelmet a Knauz-krónika variánsaira, Laskai és Unrest szövegeire, a tatárjárás jelentőségére a hagyomány alakulásában, s hasonlóképpen jelentősek

kell ilyen korai időből származni a megállapításnak. Attila beillesztése az Árpádok családfájába már csak következetlenség árán volt lehetséges, hiszen a totemisztikus állatöstől, a turulmadártól való származás hagyománya idegenül állt szembe Attilával.⁵⁸ Igaz, két eltérő párhuzamos hagyomány meglétét még ki lehetne magyarázni,⁵⁹ míg a magyar-hun viszony pontos meghatározása csak még tovább kuszálta volna a gondolatmenetet. Az ellentmondást talán némi-képp magyarázza a XII. század végi udvari irodalmi élet sokszínűsége – Nagy Sándor, Attila, Szent László kultuszának együttes jelenléte –, s valószínűsíthető kapcsolódása az uralkodó (III. Béla és akár II. András) idealizált képének a meg-rajzolásához.

Ezért válhatott elsődlegessé Attila dinasztiához való viszonyának a hangsúlyozása, s másodlagossá a hun-magyar viszony. Bizonyos részletek azonban biztosan nem magyarországi forrásból származnak, így a 451-es évszám, ami az ún. catalaunumi csata hiteles évadata, és Attila „Isten ostora” jelzője. A Névtelen *fugatis Romanis* (1. fejezet) – egyébként magában álló – beszúrása is a hun-római harcokra való rövid utalásnak tekinthető, amire ugyan a későbbiekben nem tér vissza, de újabb bizonyítéka, hogy voltak Attilával kapcsolatos olvasmányélményei. Bizonyos, hogy a névtelen szerző ott, ahol az előbbiekkal találkozott, azt is olvashatta, hogy Attila a hunok királya volt. A *flagellum Dei* kifejezés leírásában Anonymust bizonyára az is támogatta, hogy Szent István (általa nyilvánvalóan ismert) Nagyobb legendája a magyarokat tekinti az isteni akarat végrehajtójának: őket rendelte ugyanis „az örökkévalóság titkos terve korábban természetes lakóhelyükről napnyugati részekre a keresztények eltévelyedéseinek megbosszulására”. Innen már csak egy lépés, hogy a Névtelen munkájában a pogány magyarokat a Szentlélek segítse a honfoglalás kori harcokban. A magyarországi Attila-hagyomány szempontjából lényeges, hogy olyan alapvető rokoni kapcsolatról hallgat, mint hogy a Budavár nevében szereplő Buda Attila testvérével,

---

a hun történet évszámadataihoz fűzött megjegyzései. Hasznosítható megfigyeléseket tesz még Bartoniek Emma is kéziratos historiográfiai művében: MTA Kézirattár MS 10645/1–11.

⁵⁸ A Turul elnevezésre legutóbb BENKŐ LORÁND: Árpád „de genere Turul”. Magyar Nyelv 105 (2009) 9–16., újraközölve: UÓ.: A Szovárd-kérdés. Fejezetek egy ómagyar nemzetség történetéből. Budapest, 2009. 56–66. Lásd még SZŐCS TIBOR: A turul-monda szövegkapcsolatai a középkori írásos hagyományunkban. In: Középkortörténeti tanulmányok 6. Szerk. G. TÓTH PÉTER–SZABÓ PÁL. Szeged, 2010. 249–259. A turul- és Attila-monda összeegyeztethetőségére lásd SZABADOS GYÖRGY: Attila-ös, a sólyomforma madár és a fehér elefánt. In: Világügyelő. Tanulmányok Hoppál Mihály 70. születésnapjára. Szerk. CZÖVEK JUDIT–DYEKISS VIRÁG–SZILÁGYI ZSOLT. Budapest, 2012. 416–425.; A turulmonda nem is illett az Attila és Árpád közötti leszármazási rendbe, vö. HORVÁTH JÁNOS: A magyar irodalmi műveltség kezdetei Szent Istvántól Mohácsig. Budapest, 1931. 38–39.

⁵⁹ HELMUT REIMITZ: Die Konkurrenz der Ursprünge in der fränkischen Historiographie. In: Die Suche nach den Ursprüngen. Hrsg. WALTER POHL. Wien, 2004. 191–209.

Blédával azonos. A helynevek etimológiáit kedvelő Anonymus ezt semmi esetre sem mulasztotta volna el! Tud Budavár és Attila kapcsolatáról, de jellemző módon ezt az információt a németekre hárítja, mint írja: „a németek hívják Attila városának.” Ez nem meglepő, hiszen a magyar történetíró működésével nagyjából egy időben szerkesztik meg a nem is olyan messzi bajor-osztrák vidéken a *Nibelungenlied*-et.⁶⁰ Figyelemreméltó, hogy tud Csabáról, de őt még nem hozza semmiféle rokoni kapcsolatba Attilával. Ellentmondással terhes, hogy Anonymus Attila népe visszamaradt részének tekinti a székelyeket. Ebből logikusan következne, hogy a magyarokkal egy népet alkotnak. Ez a következtetés azonban ellentmondott a szerző ismereteinek, hiszen még az ő idejében is észrevehetően őrizték jogi, katonai, társadalmi különállásukat.⁶¹

Egyértelmű és Anonymus gesztájában több alkalommal elismételt tény, hogy Árpád az országot Attila örökségként veszi birtokba.⁶² Attila nevének emlegetésére a honfoglalás jogosságának elismertetése szempontjából is szüksége volt. Amint az a *Gesta* szövegéből egyértelműen kitűnik, Árpád kifejezetten Attila jogán veszi birtokba a területet, amit a *de iustitia atthavi sui Athyle regis* és egy alkalommal a *de iustitia mea* kifejezések nyomatékosítanak. A szakirodalomban e kifejezések értelmezését illetően többféle vélemény él, mégis megítélésünk szerint a Pais Dezső-féle *'jussomból'* fordítás szerencsésnek tekinthető s leginkább ez tükrözi a szerző eredeti szándékait.⁶³

Nem véletlenül a szerző történetfelfogásának sarkalatos pontja az Attila uralmához való viszonyítás. Ennek már a mű második fejezetében szerep jut: a vezérek éppen azért választják Pannóniát úticéljukul, mert – *fama volante* – tudomásuk van róla, hogy Pannónia földje Álmos őse, Attila birtoka volt. Rövidesen azt is megtudjuk, hogy e rokonságnak mi a gyakorlati haszna. Vándorlásuk során a rutén fejedelmek alávétésekor már jogbiztosító szempont, hogy e fejedelmek ősei annak idején egyszer már Attila adófizetői voltak. Pannóniában a

---

⁶⁰ A korábbi szakirodalomra I. HÓMAN BÁLINT: Magyar történeti elemek a Nibelung énekben. In: Uő.: Történetírás és forráskritika. Budapest, 1938. 293–336. és SIMON V. PÉTER: A Nibelungének magyar vonatkozásai. Századok 112 (1978) 271–325.

⁶¹ GYÖRFFY GYÖRGY: A székelyek eredete és településük története. In: Erdély és népei. Szerk. MÁLYUSZ ELEMÉR. Budapest, 1941. 35–86. Újabbán ZOLTÁN KORDÉ: Über die Herkunft der Szekler. Köln–Weimar–Wien, 2009. 90–107.

⁶² A névtelen szerző jogi ismereteire I. GERICS JÓZSEF: Az államszuverenitás védelme és a két jog alkalmazásának szempontjai XII–XIII. századi krónikáinkban. Történelmi Szemle 18 (1975) 353–372., 362–366.; Uő.: A korai rendiség Európában és Magyarországon. Budapest, 1987. 234–237. (Hivatkozott helyek: Anonymus gesztájának 14. és 19. fejezete)

⁶³ SZÜCS JENŐ: Nemzet és történelem. Budapest, 1984. 491. Másként GABRIEL SILAGI: Die Ungarnstürme in der ungarischen Geschichtsschreibung. Anonymus und Simon von Kézai. In: Popoli 261–262.

honfoglalók bizánci vazallus fejedelmektől – legalábbis a legjelentősebbektől, Salanustól és Ménmaróttól – az őstre, Attilára való hivatkozással kérnek földet. A szerző számára a történelem Attila színre lépése óta folyamatos. Ezt jól mutatja a *mortuo Attila rege*, a *post mortem Athile regis* kifejezések gyakori előfordulása (öt fejezetben: 9., 11., 12., 35., 38.). Véleményünk szerint ebben világosan tetten érhető a szerző felfogása, hogy ti. a Kárpát-medence honfoglalás kori politikai viszonyai Attila halála után alakultak ki, amikor az így uratlanná vált területeket a szomszédos államalakulatok, a cseh fejedelem és a görög császár vazallusai vették birtokba.

Az Attila halála után kialakult állapotnak tehát a jogos örökös megjelenése vet véget, s Árpád nem is győzi eleget hangoztatni Attilával való rokonságát. Jellemzőnek találjuk, hogy az Ipoly menti szlávok, Salanus emberei megijednek, amikor látják, hogy az isteni kegyelem a magyarokat támogatja, de még inkább (*maxime*) az Attilával való rokonság híre van rájuk nagy hatással, s készíti őket csatlakozásra.

Nem magától értetődő ugyanis a hódítás, földfoglalás jogosságának felvetése és tárgyalása Anonymus művében, s általában a témakör jelentkezése az Árpád-kori magyarországi historiográfiában. Ebben nyilván a szerző jogi érdeklődése, minden bizonnyal jogi iskolázottsága fedezhető fel. A XII. századi Európában a római és kánonjogi stúdiumok hatására általában megélenkül az érdeklődés a hódítók jogai iránt.⁶⁴ Ebben kétségkívül szerepet játszott az igazságos háborúk kikristályosodó kánonjogi felfogása s a törekvés arra, hogy jogi keretet adjanak a had- és politikatörténet eseményeinek.⁶⁵ A század krónikásainak szótárában megjelenik a *ius proelii*, a *ius dominandi* vagy a *lex belli*.⁶⁶ Névtelenünk és e jogi szemlélet között nem lehet véletlen a kapcsolat: az igazságos háború kritériumai között is első helyen találjuk az ősi jogok visszaszerzésének feltételét, s az ilyen tárgyú traktátusok kitérnek arra is, hogy a háború megindí-

---

⁶⁴ DONALD SUTHERLAND: *Conquest and Law*. *Studia Gratiana* 15 (1972) (a továbbiakban: SUTHERLAND 1972.) 35–51., aki részletesen tárgyalja a hódításra vonatkozó római jogi forráshelyeket. Vö. MICHAEL T. CLANCHY: *From Memory to Written Record*. England 1066–1307. London, 1979. 20–21. Meglepő párhuzam a Clanchy említett jogszemléletre az Osztrák Rímes Krónika egy helye, ahol a magyar előkelők egy csoportja a pápai hűbérigényekkel szemben a sok véráldozattal végrehajtott honfoglalásra hivatkozik. MGH DC V/1. Ed. JOSEPH SEEMÜLLER. Hannover, 1890. 529. Idézi GERICS JÓZSEF: *Adalékok a Kézai-krónika problémáinak megoldásához*. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae*. Sectio historica 1 (1957) 106–133., 124.

⁶⁵ FREDERICK H. RUSSEL: *The Just War in the Middle Ages*. Cambridge–London, 1979. (a továbbiakban: RUSSEL 1979.)

⁶⁶ Így Henry of Huntingdon-nál (1125–1145): *cum iure proelii superare, iure dominandi possidere, lege dominantium regere*, az angol királyról, I. Henrikről szólva: *regem Francorum lege belli superaverat*. Idézi SUTHERLAND 1972. 35–41.

tásának jogát a szuverén és legitím fejedelmek soha senki által le nem igazított állapota biztosítja.⁶⁷ Az Álmosnak, illetve Árpádnak Attilával való rokonságára utaló megjegyzések alapvetően a hódítás jogát voltak hivatva igazolni, s túlnyomórészt ebben, a helyi fejedelmekkel való viták-fenyegetések szövegkörnyezetében fordulnak elő (5., 8., 9., 14., 19., 20., 21., 33., 38. fejezet).

A magyar kutatók régóta vitatkoznak azon, hogy az Attila- és a hun-hagyomány a magyarok régtől megőrzött öröksége, vagy külföldi források alapján beszivárgott, másodlagosan szerzett ismerete-e? Témánkat e vita eredménye nem érinti, annyit azonban megállapíthatunk, hogy Anonymus műve az első szilárd és megbízhatóan datált magyarországi elbeszélő forrásunk, ami magyar Attila-hagyományról tanúskodik: a királyi jegyző sorai szerint 1200 körül a magyar királyok legalább akkora büszkeséggel emlegették őseik között Attilát, mint az 1083-ban és 1192-ben szentté avatott királyi elődeiket, s tudomásul vették a tényt, hogy ők is Attila ágyékából származnak. Az 1189-es adat igazolja Anonymus megjegyzését a németek Buda váráról való vélekedéséről. Attila nevének az ismeretét igazolják az oklevelekben feltűnő magyarországi helynevek, így (tudtunkkal) az első 1138-ban, a személynevek pedig 1221-től sorjáznak.⁶⁸

A hun-magyar hagyomány alakulása szempontjából érdekes Spalatói Tamás krónikája (*Historia Salonitana*) a XIII. század 60-as éveiből, azaz még Kézai Simon klasszikus hun történetének írásba foglalása előtt. A szerző gyakorlatilag az anonymusi munka szintjén áll, tud a hun és magyar azonosságról – ő ezt ki is mondja, szemben a Névtelennel –, tud Pannónia elfoglalásáról a rómaiak ellenében, s említi Attila nevét, igaz nem királyként, hanem csak vezérként (*dux*).

Csak egy rövid kitérő keretében utalunk egy nehezen értelmezhető és ropant zavaros forrásra, a XIII. század első évtizedeiben, Csákó Judit szerint később, a lengyelországi magyar hercegnők, leginkább Kinga környezetében és idejében keletkezett ún. Magyar–Lengyel Krónikára.⁶⁹ Témánkkal kapcsolatos említéseiben

---

⁶⁷ Így például *Decretum magistri Gratiani. Editio Lipsiensis secunda post AEMILII LUDOVICI RICHTERI curas ad librorum manu scriptorum et editionis Romanae fidem recognovit et adnotatione critica instruxit AEMILIUS FRIEDBERG. (Corpus iuris canonici 1.) Leipzig, 1879. C.23. q.2. c.2. etc.* Lásd RUSSEL 1979. 55–85., különösen 62–65., további példákkal 128–129.

⁶⁸ SZENTPÉTERY IMRE: *Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica I.* Budapest, 1923. 22–23., kitér rá KRISTÓ 1983. 321.; FEHÉRTÓI KATALIN: *Árpád-kori személynévtár 1000–1301.* Budapest, 2004. 77.

⁶⁹ *Chronicon Hungarico-Polonicum.* SRH II. 289–320. Legutolsó kiadója KARÁCSONYI BÉLA, in: *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica XXVI.* Szeged, 1969. Jellemző az Attila-hagyomány bővülésére, hogy a Nagy Sándor-történetből vett idézet (*Hic autem Alexander nihil aliud optat facere nisi ire preliando et subiugando sibi gentes et conquirendo sibi nomen et victoriam*)

azonban szorosan kötődik az előbb említett csoporthoz: nem ismeri a hun nevet, Attila nevéhez kapcsolja Pannónia elfoglalását, az Árpádokat Attila ivadékainak tartja, nevezetesen Gézát, Szent István apját Attila dédunokájának. Ugyanakkor elsőként tesz kísérletet arra, hogy az európai Attila-irodalom egyes elemeit (Vita, Ursulae, Attila hódításai, köztük Velence elleni felvonulása), valamint a Nagy Sándor-történet némely elemét a hun-magyar hagyományba beillesse.⁷⁰

Jó okunk van feltételezni, hogy az anonymusi csoport és Kézai munkájának keletkezése között a hun-magyar hagyomány fokozatos bővülésen, gazdagodáson ment át. Ennek ösztönzője a külföldi, nem magyar krónikák hunokkal kapcsolatos adataiban, illetve a német ösztönzésre felgyorsult magyar-oroszági hun mondatek-alkotásban lehetett. A hagyomány bővülésváltozatában, s szereplőkkel népesedik be. Igazuk lehet azoknak a történészeknek, akik ezt a fokozatot az ún. Knauz-krónikában, főleg annak müncheni és bécsi kézírataiban vélik fellelni, annak ellenére, hogy annak írásba foglalása jóval későbbi a Kézai-krónikáénál.⁷¹ Megjelenik a 445-ös évszám, azaz Bléda halálának a forrásokban szereplő éve, mint Attila királlyá tételének időpontja. A hun honfoglalás évadatát pedig ehhez mérten szabja meg 417-ben. Nyilvánvalóan az anonymusi magyar honfoglalás-történet mintájára Attila vezértársakat kap, a magyarországi földrajzi nevekből képzett Kevét, Budát, majd további hármat. A vezérek közé emeléséhez talán ösztönzésül szolgálhatott a magyar királyi udvar által támogatott domonkos expedíciók sikere a keleten maradt töredékmagyarország felderítésére 1235–1236-ban. Laskai Osvát XV. századi ferences hitszónok Szent István-prédikációjában meglehetősen – persze nem is bizonyítható – joggal említ csak három hun vezért (Attila, Keve, Buda), talán utalva arra, hogy a korai fázisban csak három hun vezérrel számolhatunk.⁷²

Az Attila név sajátosan magyar Etele alakját nem ismerte Anonymus és Spalatói Tamás, de még a Knauz-krónika is felváltva használja a két névváltozatot. Egyébként az Etele alakot nem ismerik a nem magyar források. A hagyomány lényeges bővülése, hogy a Knauz-krónikában Attilának már két fia is megjelenik:

Anonymusnál (SRH I. 91.) még a magyarok jellemzését szolgálja, míg a Magyar–Lengyel Krónikában (SRH II. 300.) már Attilát. Újabbán lásd CSÁKÓ JUDIT: A Magyar–Lengyel Krónika és a hazai elbeszélő hagyomány. (sajtó alatt a Századokban)

⁷⁰ A lengyel hagyományra lásd RYSZARD GRZESIK: Megjegyzések a középkori lengyel krónikákban és évkönyvekben említett magyarokról. Századok 136 (2002) 485–493., 488.; Basco vagy Boguchwał (Bogufal) püspöknek a Magyar–Lengyel Krónikával kortárs – 1250 körül lejegyzett – beszámolóját vö. TÓTH PÉTER: Lengyel-magyar kapcsolatok a 11. század végéig a középkori hagyományban. Limes 20 (2007) 5–22. A passzus – ahogyan forrásunk megfelelő *caput*-jai is – nem a hunok, hanem a magyarok királyaként mutatja be Attilát, és azt tartja, hogy a nyugati kalandozások után az uralkodó Szlavóniába érkezett meg seregeivel. GOMBOS II. 1073–1080., 1073–1074. (nr. 2569.)

⁷¹ *Chronicon Knauzianum*. SRH II. 321–346.

⁷² LASKAI OSVÁT: *Sermones de Sanctis...* Biga salutis intitulati. Hagenau, 1502. nr. 76.

Aladár és Csaba. Anonymusnál Csaba is az elszakadt magyarság képviselője, így hangsúlyos itteni szereplését éppúgy az 1230-as évek domonkos missziói tették indokolttá. Anonymus őszinteségét illetően nem lehetnek kétségeink, amennyiben tudott volna Csaba és Attila rokonságáról, akkor Csaba nevét nem a 'bolond, ostoba' jelentésű görög szóból magyarázta volna. Csaba nélkül nincsen Aladár – fogalmazza meg szellemesen Tóth Zoltán.⁷³ Valóban, Csaba személye tette indokolttá a forrásokban megőrzött Aldrián személyének bevonását a magyar hagyományba. Az ő nevéből képzett Aladár utódok nélküli elhunytával válhatott Csaba Attila örökösévé.

Röviden összefoglalva: Carlyle Aylmer Macartney érveit alapvetően meggyőzőnek találjuk, amivel Hóman Bálintnak az ősgesztára és az abba bedolgozott Attila-hagyományra vonatkozó nézeteit kritizálta. Valóban, nehezen tudnánk kiválasztani azokat az elemeket az Árpád-kori történeti hagyományból, amik helyet kaphattak volna a feltételezett őskronikában. Különösen, mivel a pogány elemeknek a krónikába való beemelése mindmáig vitatott, s nyilván nem is egyszerre történt meg.⁷⁴ Az Attila-hagyomány létét nem vonjuk kétségbe, különösen olyan merevséggel nem,⁷⁵ miként Johannes Fried nem oly régen a középkori mondák szerves hagyományozódását vonta kétségbe.⁷⁶ Az anonymsi *fama volante* kifejezés Attilával kapcsolatban nemcsak a tudós német szóbeszédre, hanem az esetleges népi elbeszélésre, *fabulae populares*-ra is vonatkozatható. A dinasztikus hagyomány esetében sokkal inkább a Johannes Fried és nálunk Voigt Vilmos által képviselt diszkontinuitást látjuk valószínűbbnek. Határozottan állítjuk, hogy Anonymus előtt (1200 körül) már volt élő magyarországi hun hagyomány, ám abban, hogy azt a legkorábbi hazai krónika szöve-

---

⁷³ TÓTH MS.

⁷⁴ Kristó Gyula szerint a XIII. század eleji, a keresztény magyarok történetét elbeszélő kútfő a magyarok őshazájával kapcsolatban semmit sem jegyezhetett még le a Nyugatról átvett hagyományanyagból. KRISTÓ GYULA: Egy 1235 körüli Gesta Ungarorum körvonalairól (Riccardus és Albericus tanúsága). In: Középkori kútfőink kritikus kérdései. Szerk. HORVÁTH JÁNOS-SZÉKELY GYÖRGY. Budapest, 1974. 229–238.

⁷⁵ A hagyomány ősisége mellett érvelt KULCSÁR PÉTER: A magyar ősmonda Anonymus előtt. Irodalomtörténeti Közlemények 91–92 (1987–88) 523–533. és VÁRADY LÁSZLÓ: Revision des Ungarn-Image von Konstantions Porphyrogenetos. Byzantinische Zeitschrift 82 (1989) 37–38.; Maga Hóman Bálint is különbséget tesz a monda és hagyomány (történeti tudat) között, ám a hagyományban is sok olyan információt feltételez, amiknek nyoma sincsen a XII. század előtt a forrásokban. HÓMAN 1925. 141.

⁷⁶ BLÄNSDORF 2010. Hivatkozott mű: JOHANNES FRIED: Der Schleier der Erinnerung. Grundzüge einer historischen Memorik. München, 2004. 280–282., 288–289.; VOIGT VILMOS: A középkori magyar epika néprajzi távlata. In: Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Szerk. SZÉKELY GYÖRGY. Budapest, 1984. 165–180. Újraközölve: In: VOIGT VILMOS: Világnak kezdetétől fogva. Történeti folklorisztikai tanulmányok I. Budapest, 2000. 123–142.

gége is beszótték volna, bizonytalanok vagyunk. A XI. századtól, akár már Gizella királyné környezetének megtelepedésével kezdődően, de még határozottabban III. és IV. Henrik beavatkozásaihoz és a német előkelők, írástudók bizonyított magyarországi jelenlétéhez kapcsolódóan az Attila-hagyomány tudós ismeretének lehetőségét nem zárhatjuk ki, sőt annak feléledésével (újraélesztésével?) a XI. század közepétől, illetve a XII. század folyamán számolhatunk. A XII. század legvégén már bizonyosan, aminek első fennmaradt datálható írásos emléke a magyar Névtelen gesztája 1200 körül.⁷⁷ Határozottan kijelenthetjük, hogy kellett lenni nálunk 1200 előtti hun/Attila-hagyománynak, de annak a honfoglalás előtti időkkel való folyamatossága az, ami kérdéses, sőt meg is kérdőjelezhető.

---

⁷⁷ Az '1200 körül' annyiban jeleníti meg a *communis opinio*-t, hogy vannak, akik még a XII. század végére teszik (Györffy György, Szovák Kornél), míg mások újabban még az 1220-as éveket is elképzelhetőnek tartják (korábban Kristó Gyula, Harmatta János, Benkő Loránd, és újabban Bak Jánossal együtt mi is).

LÁSZLÓ VESZPRÉMY

The Earliest Written Testimonies of the Hungarian Hun Tradition in an European Context

The author tries to collect the written sources from the eleventh till the early thirteenth century which connect the Huns and especially their king, Attila with Hungary and the Hungarians. The most important source is the chronicle of Lampert of Hersfeld describing the story how the sword of Attila was given to the Bavarian duke, Otto of Northeim in 1063. Though the historical authenticity of this story is rather obscure, it seems important that a representative circle of German ecclesiastical intellectuals entered Hungary either during the great pilgrimage of 1064–65 or with the German armies, e.g. in 1063. An outstanding figure of this circle was Gunther, the fifth bishop of Bamberg (1057–1065), himself a poet and a fan of the contemporary Attila stories.

It is still an unsolved problem how to reconstruct the would be content of a pre-1000 Hungarian Attila tradition, if there was any. But it is sure that the close German/Bavarian–Hungarian connections of the eleventh century gave a decisive impetus to the formation of a tradition that the seat of Attila was somewhere in Hungary either in Esztergom or in Óbuda (Old Buda), also told by the *Nibelungelied* in the late twelfth century. By the beginning of the thirteenth century it was accepted in the royal court that Attila belonged to the ancestors of the Hungarian kings.

The final conclusion of the present study is that the possibility of a discontinuity of the Hun tradition in Hungary is much higher than a continuous belief in the place of Attila in the family tree of the Hungarian kings. Though we have no surviving sources in Hungary from the twelfth century, that century was the formation of the stories that were written down by the chroniclers of the next century.